

HEYDƏR ƏLİYEVİN KİTABXANA İŞİ SAHƏSİNDƏ DÖVLƏT SİYASƏTİNİN NORMATİV HÜQUQİ ƏSASLARI

Xülasə: Azərbaycan Respublikasında ulu öndər Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin hüquqi mənbə növü rolunda çıxış edən normativ hüquqi aktlar kitabxana işi qanunvericiliyi kateqoriyası ilə əhatə olunur. Bu kateqoriya, səlahiyyətli dövlət orqanı tərəfindən qəbul edilən, kitabxana işi sahəsində hüquq normaları yaradan, dəyişdirən, yaxud da ki, ləğv edən bütün normativ hüquqi aktların məcmusu başa düşülür. O, kitabxana işi hüququnun bütün mənbə növlərini yox, onun yalnız normativ hüquqi aktlar adlı növünü – hissəsini özündə birləşdirir. Bu o deməkdir ki, kitabxana işinin hüququnun beynəlxalq müqavilələr kimi növü kitabxana işinin qanunvericilik kateqoriyasına şamil edilmir. Məqalədə kitabxana işinin qanunvericiliyini kitabxana işi hüququndan fərqləndirməyə imkan verən xüsusiyyətlər tədqiqat cəlb olunur.

Açar sözlər: mədəniyyət, informasiya, elm, təhsil, mənəvi dəyər, qanun, fərman

Giriş: Azərbaycan Respublikasında bünövrəsi ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş demokratiyanın siyasi sistem kimi möhkəmləndiyi müasir vətəndaş cəmiyyətində milli və bəşəri dəyərlərin sintezinə əsaslanan kitabxana işi, eləcə də cəmiyyətdə informasiya mədəniyyətinin formalaşması prosesi dinamik inkişafı edir. Bu sahədə dövlət tərəfindən beynəlxalq təcrübəyə uyğun həyata keçirilən islahatlar dünyanın inkişaf etmiş ölkələri səviyyəsinə çatmağa imkan yaradır. Sosial-iqtisadi, ictimai-siyasi, elmi-intellektual və milli-mədəni tərəqqiyə xidmət edən bu prosesdə qarşıya çıxan problemlər isə bilavasitə kitabxana işi sahəsində bəşər tarixinin əldə etdiyi nailiyyətləri düzgün qiymətləndirməyi, dünya ölkələrinin qabaqcıl təcrübəsinin öyrənilməsinə zərurətə çevirir. Bütün bunlara yalnız kitabxana işi sahəsində mükəmməl dövlət siyasəti sayəsində nail olmaq mümkündür. Ona görə də, müstəqillik illərində ölkənin kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin hüquqi bazası olan milli qanunvericilik sisteminin öyrənilməsi vacib əhəmiyyətə malikdir. Bu sistemin özünəməxsus cəhətlərinin araşdırılması ölkə kitabxanaşünaslığının prioritet vəzifəsi kimi diqqəti cəlb edir. Azərbaycanda informasiya cəmiyyətinin aktual problemlərindən biri də kitabxana işinin hüquqi tənzimlənmə mexanizminin dəqiq müəyyənləşdirilməsi və müasir dövrün tələbləri səviyyəsində inkişaf etdirilməsidir.

Məsələnin qoyuluşu: Müasir kitabxana işi informasiya fəaliyyətinin əsas bazası kimi hüququn tam subyekti olduğundan, ölkədə kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin əsas cəhətlərini, onun elmi əsaslarını, maliyyələşdirmə mənbələrini, kitabxanalardan istifadə sahəsində vətəndaşların hüquq və vəzifələrini, bu sahədə beynəlxalq əməkdaşlığın mühüm prinsiplərini və s. məsələləri tənzimləyən normativ hüquqi aktlardan səmərəli istifadə edilməsi olduqca vacib şərtlərdən biridir. Bu baxımdan, hüququn aliliyi kitabxana işini inkişafı istiqamətində dövlət siyasətinin başlıca amilidir.

Kitabxana işinin qanunvericilik kateqoriyası özündə kitabxana işinin hüquqi normalarını nəzərdə tutan bütün normativ hüquqi aktların məcmusunu ifadə edir. Bu aktlar bir-biri ilə qarma-qarışıq, xaotik, nizamsız və qaydasız halda birləşməmişdir. Nəzərdən keçirdikdə görürük ki, onlar müəyyən bir sistem halında yerləşir və düzülür. Söhbət normativ hüquqi aktların müəyyən ardıcılıqla birləşməsindən gedir. Ardıcılıq normativ aktın hüquqi qüvvəsi ilə müəyyən edilir: əvvəlcə hüquqi qüvvəsi nisbətən yüksək olan normativ akt yerləşir. Sonra isə bunun ardınca hüquqi qüvvəsi nisbətən aşağı olan normativ aktlar düzülür. Özü də bu aktlar daxili vəhdətdə olub, bir-biri

Heydər Əliyev və mədəniyyət siyasəti

ilə sıx surətdə bağlıdır. Dediklərimizdən belə təsəvvür yaranır ki, müəyyən ardıcılıqla düzlənən normativ hüquqi aktlardan kitabxana işinin qanunvericilik sistemi formalaşır və yaranır.

Politologiya elminin nəzəri müddəalarından çıxış edərək vurğulayaq ki, kitabxana işi sahəsində dövlət siyasəti konstitusiyaya ilə, hüquqla, ənənələrlə, parlament, hökumət, məhkəmələr və s. formasında müəyyən olunmuş institusional ölçüdə həyata keçirilən siyasi prosesdir. O, kitabxana işi sahəsində siyasi tələbatlar və maraqlar, siyasi dəyərlər və məqsədlər, siyasi proqram və doktrinalar kimi normativ əsaslarla bağlıdır. Vətəndaşların qeyri-bərabər intellektual və mədəni tərəqqisini aradan qaldırmaq üçün inkişaf etmiş ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da dövlətin kitabxana işi sahəsində siyasəti digər yaxın sahələrlə əlaqəli və tənzimlənmə yolu ilə elmi əsaslarla təşkil edilmişdir. Bu siyasət mərkəzləşmiş idarəetmə əsasında uğurla həyata keçirilir ki, məhz bu halda cəmiyyətin müxtəlif sosial qruplarının eyni mühitdə elmi, intellektual və mədəni inkişafına nail olmaq mümkündür.

Kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin ifadəsi olan mərkəzləşmiş idarəetmə kitabxana işinin hüquqi mənbələrinə əsaslanır. Sahə üzrə hüquqi mənbələr, elə normativ aktlardır ki, bu sənədlər səlahiyyəti çatan müvafiq dövlət orqanları tərəfindən qanunla nəzərdə tutulmuş prosedurada qəbul edilir və kitabxana işinin hüquqi normalarını müəyyənləşdirir. Bu anlayışdan belə təsəvvür yaranır ki, kitabxana işinin hüquqi mənbələri kitabxana-informasiya fəaliyyəti sahəsində hüquq norması yaratmaq üzrə dövlət fəaliyyətidir. O, kitabxana işinin hüquqi normasının ifadə edilməsi və mövcud olması üsuludur.

Məsələnin həlli: Tədqiq etdiyimiz problem üzrə kulturologiya sahəsində tanınmış alim Namiq Abbasovun belə bir fikri maraq doğurur: “Cəmiyyətimiz bütövlükdə mədəni həyatın və ayrı-ayrılıqda onun hər bir mərhələsinin – mədəni dəyərlərin yaradılması, qorunub saxlanması, yayılması və mənimsənilməsi (qəbul edilməsi) proseslərinin tənzimlənməsində komanda – sərəncamçılıq metodlarının yolverilməzliyi barədə razılığa nail olmuşdur” [1, s.80]. Həqiqətən də, bu gün yaşadığımız cəmiyyət, kitabxana fəaliyyətinin müxtəlif növ – maddi, maliyyə, kadr və informasiya resurslarından istifadə etməklə və yalnız diqqətlə düşünülmüş, yaxşı hazırlanmış və müasir tələblərə cavab verən qanunvericilik vasitəsilə idarə olunmasını qəbul etmişdir. Bu səbəbdən, kitabxana siyasətinin həyata keçirilməsinin ən əsas vasitələrindən biri hüquqi cəhətdən mükəmməl normativ aktların – qanunların, sərəncamların, fərmanların və qərarların hazırlanması, qəbul edilməsi və tətbiq olunması müstəsna əhəmiyyət kəsb edir.

Respublikada əsas ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin hüquqi mənbələrinə daxil olan qanunvericilik sisteminin normativ hüquqi aktlarının aşağıdakı növləri müəyyən edilmişdir:

– Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin normativ hüquqi aktları. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 93-cü maddəsinə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin normativ hüquqi aktları qanunlar formasında qəbul edilir.

– Azərbaycan Respublikası Prezidentinin normativ hüquqi aktları. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 113-cü maddəsinə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin normativ hüquqi aktları fərman formasında qəbul edilir. Prezidentin fərmanları Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin səlahiyyətlərinə aid edilmiş və normativ tənzimləmə predmeti olan məsələlər üzrə qəbul edilir [1].

– Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin normativ hüquqi aktları. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 120-ci maddəsinin I hissəsinə uyğun olaraq, Konstitusiyaya və Prezidentin aktları əsasında və onların icrası məqsədi ilə Nazirlər Kabinetinin səlahiyyətlərinə aid edilmiş məsələlər üzrə qərarlar formasında normativ hüquqi aktlar qəbul edir. Nazirlər Kabineti tərəfindən qəbul edilən əsasnamələr, nizamnamələr, qaydalar və norma nəzərdə tutan digər aktlar Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarları ilə təsdiq edilir.

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti habelə mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən həll edilə bilməyən məsələlər üzrə normativ hüquqi aktlar qəbul edir.

Heydər Əliyev və mədəniyyət siyasəti

– Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktları. Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktları Azərbaycan Respublikası Prezidentinin aktları ilə nəzərdə tutulmuş hallarda və hədlərdə, yalnız Prezidentin aktları ilə onların səlahiyyətlərinə aid edilmiş məsələlər üzrə qəbul edilə bilər. Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktları qərarlar formasında qəbul edilir. Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən qəbul edilən təlimatlar, əsasnamələr, nizamnamələr və qaydalar qərarlarla təsdiq edilir.

Azərbaycanda kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin qanunvericilik təminatı sisteminin əsas mənbəyini Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası təşkil edir [2]. Belə ki, ölkəmizdə 1995-ci ildə referendum yolu ilə qəbul edilmiş konstitusiyada kitabxanalar xüsusi olaraq vurğulanmasa da, bir sıra maddələr öz mahiyyətinə görə milli mədəniyyətimizə, dolayısı ilə də kitabxanalarımıza şamil edilmişdir.

Konstitusiyanın “hər kəsin mədəni təsisatlardan istifadə etmək hüququ” (maddə 40) adlı bəndi kitabxanaların mədəniyyət ocağı olması, milli-mədəni dəyərləri təbliğ etməsi, yayması kimi ictimai vəzifəsi ilə bağlıdır. Eləcə də, konstitusiyanın digər bir əhəmiyyətli “hər kəsin təhsil almaq hüququ vardır” (maddə 42) adlı bəndi isə kitabxanaların bilik və təhsil prosesinə yardım etmək funksiyası ilə əlaqədardır [3]. Belə ki, qədim zamanlardan indiyədək təhsil sistemi daim kitabxana işi ilə sıx bağlı olmuşdur. Təsədüfi deyildir ki, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən kitabxanaların əksər hissəsi məhz təhsil müəssisələrinin, ilk növbədə ümumtəhsil məktəblərinin kitabxanalarıdır və onların əsas vəzifəsi təhsil prosesinin informasiya təminatıdır.

Konstitusiyanın “hər kəsin qanuni yolla istədiyi məlumatı axtarmaq, əldə etmək, ötürmək, hazırlamaq və yaymaq azadlığı vardır” (maddə 50) adlı bəndinə uyğun olaraq isə, insanların istədiyi məlumatı (informasiyanı) axtarmaq, əldə etmək hüququ təsbit edilmişdir ki, bu da kitabxanaların ilk növbədə insanların sənəd şəklində olan informasiyadan müvəqqəti olaraq istifadəsini təşkil edən müəssisə olmaları ilə bağlıdır.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ölkəmizdə kitabxana-informasiya işinin təşkili və idarə olunmasının demokratik prinsiplərə əsaslanmasının əsas və ilkin hüquqi bazasını təşkil edir.

Milli Məclisdə 21 dekabr 2012-ci tarixində qəbul olunmuş 11 fəsil, 57 maddədən ibarət olan “Mədəniyyət haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu kitabxana işinin qanunvericilik təminatı sisteminin əsasını təşkil edən mühüm hüquqi sənədlərdən biridir [3]. Bütövlükdə, mədəniyyət sahəsini tənzimləyən qanunda, hər şeydən öncə dövlət siyasətinin prinsipləri, məqsəd və vəzifələri ifadə olunmuşdur. Sənəddə mədəniyyət sahəsində mərkəzi (dövlət) və yerli (bələdiyyələr) icra hakimiyyəti orqanlarının səlahiyyətləri müəyyən edilmişdir. Bu qanunla hər bir vətəndaşın yaradıcılıq hüquqları və azadlıqları, beynəlxalq əlaqələrin və əməkdaşlığın inkişafı, habelə mədəniyyət sahəsində dövlətin antiinhisar siyasəti, milli özünəməxsusluğun, o cümlədən həm Azərbaycan xalqının, həm də tarixən Azərbaycan Respublikasında yaşayan etnik qrupların mədəni irsinin qorunub saxlanması, təbliği və inkişaf etdirilməsi – multikulturalizm və mədəniyyət fəaliyyətilə məşğul olan ictimai birliklərin və təşkilatların yaradılması imkanları təmin olunur.

Qanunda kitabxanalar dövlət mədəniyyət təsisatlarının tərkib hissəsi kimi birinci yerdə, Azərbaycan Respublikası dövlət mədəniyyət sistemi siyahısında isə ikinci yerdə verilmişdir. Beləliklə, “Mədəniyyət haqqında” Qanun Azərbaycan Respublikasında mədəniyyət sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsiplərini, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını, milli mədəniyyət sərvəti obyektlərinin qorunub saxlanmasının və inkişafının, mədəniyyət sisteminin demokratik əsaslarla təşkili və idarə olunmasının, mədəniyyət sahəsində fəaliyyətin hüquqi əsaslarını və beynəlxalq əlaqə formalarını müəyyən edir.

Məlumdur ki, informasiya cəmiyyətinə keçid zamanı ictimai həyatın bütün sahələrində informasiyaya diqqət artır. Bu diqqət, informasiya ilə bağlı proseslərdə yeni texnologiyaların tətbiqi ilə müşayiət olunur. Sahənin problemləri ilə bağlı yüzlərlə beynəlxalq, regional və milli proqramlar, direktiv sənədlər qəbul edilmişdir və icra edilir. Bu sahədə Azərbaycan da istisna deyildir. Respublikamızda 1998-ci ildə “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmişdir. Qanun 6 fəsil, 21 maddədən ibarətdir. Sənəddə cəmiyyətin informasiyalaşdırması və bu proseslə bağlı kardinal istiqamətlər

Heydər Əliyev və mədəniyyət siyasəti

müəyyənləşdirmiş, bir sıra məsələlər şərh edilmiş, ilk dəfə olaraq bu məsələ ilə bağlı terminoloji sistem təsbit edilmişdir [2]. Qanunda kitabxanalar informasiya ehtiyatlarının əsas bazası kimi birinci yerdə göstərilmişdir.

1998-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisində ölkəmizin tarixində ilk dəfə olaraq kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin əsasını təşkil edən “Kitabxana işi haqqında” Qanun qəbul edilmişdir [4]. Qanun 29 dekabr 1998-ci ildə ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən imzalanmış və həmin gündən qüvvəyə minmişdir. Dövlət başçısı ““Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə” 12 mart 1999-cu ildə fərman imzalamış, qanunun ayrı-ayrı maddələrinin yerinə yetirilməsinə cavabdeh olan dövlət orqanları müəyyənləşdirilmişdir.

“Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 6 fəsil 34 maddədən ibarətdir. Qanun müasir Azərbaycan kitabxana işinin təcrübəsinə, onun perspektiv inkişafına və dünya təcrübəsinə əsaslanaraq kitabxanaların 5 sosial funksiyası: elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəyyən etmişdir. Göstərilən funksiyaların yerinə yetirilməsi kitabxanaları cəmiyyətin sosial həyatı ilə bilavasitə əlaqələndirməklə cəmiyyətdə tutduqları yeri və vəzifələrini müəyyənləşdirir, onları informasiyalaşdırılmış cəmiyyətin əsas atributlarından birinə, insanların sənəd-informasiya təminatının əsas bazasına çevirir. Beləliklə, kitabxanalar hər şeydən əvvəl elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə sahəsində dövlət siyasətinin obyektı kimi xarakterizə olunur.

Qeyd olunan hüquqi aktlarla yanaşı, müstəqillik illərində Azərbaycanda Nazirlər Kabineti və müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən də kitabxana-informasiya fəaliyyətinin müxtəlif məsələlərinə dair sənədlər təsdiq edilmişdir. Bütün bunlar deməyə əsas verir ki, Azərbaycan dövləti təhsil sisteminin iştirakçısı olaraq kitabxana və kitabxanaçılar vasitəsilə vətəndaşların təhsil hüququnu təmin etməklə öz məsuliyyətini dərk edən, xalqının milli ənənələrinə, insanların hüquq və azadlıqlarına hörmətlə yanaşan, vətənpərvərlik və azərbaycançılıq ideyalarına sadıq olan, müstəqil və yaradıcı düşünən şəxsiyyət yetişdirmək məqsədində siyasətini uğurla davam etdirir.

Nəticə: Tədqiqatın yekunu olaraq belə bir qənaətə gəlmək olar ki, suveren Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarında vətəndaşların kitabxana işi ilə bağlı təsbit olunmuş hüquqları bu sahədə ulu öndərimiz Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi dövlət siyasətinin əsas mənbəyi kimi ölkədə kitabxana-informasiya fəaliyyətinin modernləşməsi üçün mühüm imkanlar yaradır. Şübhəsiz ki, kitabxana işinə dair növbəti illərdə qəbul ediləcək müxtəlif qanunvericilik aktlarının konstitusiyaya əsaslanması bu sahənin daha dinamik inkişafına təkan verməklə bərabər onun hüquqi tənzimlənməsində vacib rol oynayacaqdır. Respublikamızda kitabxana işinə dair dövlət siyasəti, bu işlə bağlı hazırlanan bütün qərarlar, dövlət sənədləri və sərəncamlar, kitabxana işinin inkişaf konsepsiyası, müxtəlif nazirlik, idarə və müəssisələrin kitabxana-informasiya fəaliyyəti bu qanunvericiliyə əsaslanmalı, əsas prinsipləri və müddəaları yerinə yetirilməlidir. Azərbaycanda kitabxana şəbəkələri olan bütün nazirlik, idarə və müəssisələr, ictimai təşkilatlar, ümumiyyətlə, kitabxana ictimaiyyəti, bütün ziyalılarımız kitabxana işinin hüquqi mənbələrinin tələblərinin yerinə yetirilməsində yaxından iştirak etməlidirlər.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Abbasov N. Mədəniyyət siyasəti və mənəvi dəyərlər / N. Abbasov . – Bakı: Elm, – 2009. – 444 s.
2. Allahverdiyev S. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və hüququnun əsasları: dərslik / S. Allahverdiyev. – Bakı: Digesta, 2006. – 348 s.
3. Xələfov A. XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycanda kitabxana işinin əsas inkişaf istiqamətləri (müləhizələr, təkliflər və proqnozlar) / A. Xələfov. – Bakı, Elm – 2006. – 106 s.
4. Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu: [Elektron resurs] / 29 dekabr 1998-ci ildə qəbul edilmişdir (30 aprel 2002-ci il tarixində olan dəyişiklik və əlavələr). – Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi Normativ hüquqi aktların vahid internet elektron bazası. – URL: <http://www.e-qanun.az/framework/5041>

5. Mədəniyyət haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu: [Elektron resurs] / 21 dekabr 2012-ci ildə qəbul edilmişdir (6 oktyabr 2015-ci il tarixində olan dəyişiklik və əlavələr). – Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi Normativ hüquqi aktların vahid internet elektron bazası. – URL: <http://www.e-qanun.az/framework/25303>

Natig Mursalov

**REGULATORY LEGAL BASIS OF STATE POLICY IN THE FIELD OF HAYDER
ALIYEV'S LIBRARY WORK**

Summary: Normative legal acts that act as a legal source type of state policy in the field of library work defined by the great leader Heydar Aliyev in the Republic of Azerbaijan are covered by the category of library work legislation. This category is understood as a set of all normative legal acts adopted by the competent state body, which create, change, or cancel legal norms in the field of library work. It does not include all source types of library work law, but only its part called normative legal acts. This means that the type of library work law such as international treaties does not apply to the category of library work legislation. In the article, the characteristics that allow to distinguish the legislation of library work from the law of library work are involved in the study.

Key words: culture, information, science, education, moral value, law, decree